

UDK 330.564.6
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 9. rujna 1988.Dr. MARIJAN KOROŠIĆ, Ekonomski
instit ut u Zagrebu**STUPANJ DEPRESIRANJA
DOHOTKA
POLJOPRIVREDE I
SRODNIH SEKTORA**

*Poljoprivreda je u Jugoslaviji za-
postavljeni sektor, iako je proizvod-
nja nedovoljna, platno-bilančni deficit
je stalno izražen, a zemljište nedo-
voljno iskorišteno. U radu se ocjenju-
je stupanj prelijevanja dohotka iz
poljoprivrede na osnovi mehanizma
cijena (u primarnoj raspodjeli). Ujed-
no će se istom metodom usporediti
položaj poljoprivrede sa sektorima ko-
ji poljoprivredu snabdijevaju inputi-
ma, kao i sa sektorima koje, s druge
strane, poljoprivreda snabdijeva svo-
jim proizvodima.*

**EKONOMSKI POLOŽAJ
POLJOPRIVREDE U PRIMARNOJ
RASPODJELI**

Pokazatelji globalnog ekonomskog polo-
žaja u primarnoj raspodjeli dobiju se ili
kao (1) odnos između »normaliziranog« i
ostvarenog dohotka ili kao (2) odnos na
određeni način iskazanog »ekstra-dohotka«
(koji može biti i negativan) i ukupnog pri-
hoda. I normalni i ekstra-dohodak (ekstra-
gubitak) su analitičke kategorije, a izvode
se iz ostvarenih veličina u pojedinim sekto-
rima i parametarskih veličina.¹ »Parametri«
su prosječni pokazatelji za cijelu privredu,
koji bi se mogli nazvati i »društvenima«.
Oni su u funkciji gravitacijske osi kojoj
teži ili oko koje se na određeni način ras-
pršuje konkretna privredna struktura zbog
povezanosti ili, suprotno, autonomnosti pri-
vrednih subjekata. Na taj je način moguće
doći do nekoliko pokazatelja ekonomskog
položaja, odnosno položaja u primarnoj ras-
podjeli. Ovdje ćemo koristiti četiri pokaza-
telja, od kojih svaki ima posebno značenje.²

Prema pokazateljima ekonomskog polo-
žaja globalna slika se može ovako opisati:
*u prvim promatranim godinama (do 1980)
poljoprivredna proizvodnja je u nepovolj-
nom položaju, a od tada se njena situacija
poboljšava.³ Najnižu točku u uvjetima po-
slovanja poljoprivreda je imala 1978. godine,
dok je najviša dosegnuta 1982. godine. Me-
đutim, i unatoč poboljšanju u osamdesetim
godinama i nadalje je pozitivan ekonomski
položaj neznatno iznad »normale«.*

1) Detaljnije o metodološkim problemima u Ko-
rošić, M.: Ekonomske nejednakosti u jugoslavenskoj
privredi, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983, str.
29-32.

2) Statistička analiza je obavljena u Ekonomskom
institutu iz Zagreba, u njegovu Centru za informatiku
i statistiku, na osnovi jedinstvene metodologije koja
obuhvaća razne aspekte ekonomskog položaja, rezulta-
ta rada i poslovanja.

3) U svim daljnjim razmatranjima osvrćemo se
samo na poljoprivredu društvenog sektora, dakle bez
individualne poljoprivrede. Agregat »poljoprivreda« ne
uključuje ribarstvo.

Položaj poljoprivrede u primarnoj raspodjeli

Tablica 1.

	100 DD2	101 ČDD1	102 ČDD2	103 POPR3
1977.	979	861	907	—589
1978.	876	725	776	—3.099
1979.	921	759	806	—1.985
1980.	958	797	842	—1.044
1981.	1.051	903	930	1.206
1982.	1.106	990	1.010	2.438
1983.	1.099	967	998	2.178
1984.	1.036	795	856	846
1985.	972	635	706	—713
1986.	1.047	796	842	1.345

100 DD2 = indeks dohotka 2; 101 ČDD1 = indeks čistog dohotka 1; 102 ČDD2 = indeks čistog dohotka 2; 103 POPR3 = položaj sektora u primarnoj raspodjeli.

U pokazatelju DD2 normalizira se dio dohotka za opće i zajedničke društvene potrebe, zatim za ugovorne obveze (kamate i drugo), a potom ukupna primanja radnika i novčana akumulacija. Drugim riječima, normalizira se svaki dio petočlane strukture i tako dobiveni normalni dohodak uspoređuje s ostvarenim. Pokazatelj je vrijedan s makro-ekonomskog stajališta: na njegovoj se osnovi može suditi o jednoj od mogućih »točki pokrića«.

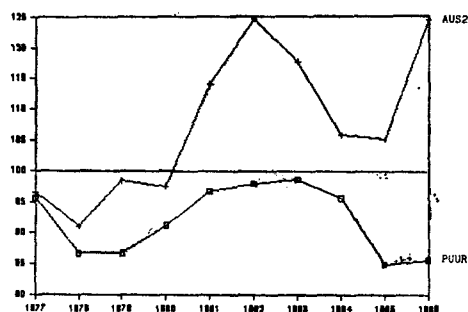
Prema ostvarenim podacima u prvim godinama promatranja ostvareni je dohodak u poljoprivredi bio niži od normalnog; u ostalim godinama je ostvareni dohodak viši od normalnog, s izuzetkom u 1985. godini.

U pokazatelju ČDD1 normaliziraju se samo dva dijela čistog dohotka — primanja radnika i akumulacija. Taj je pokazatelj mnogo važniji u poslovnom odlučivanju. On govori o tome koliko ostvareni osobni dohoci radnika i akumulacija odstupaju od »normaliziranih«, tj. »prosječnih« vrijednosti, što su čvrsti elementi za donošenje poslovnih odluka, posebno o cijenama, ali i razine proizvodnje, za razliku od ostalih parametara na koje se teško utječe na mikro razini. Taj se pokazatelj u svim godinama pokazao za poljoprivredu negativnim.

Prema pokazatelju ČDD2 rezultati korespondiraju s ČDD1, ali negativnost nije toliko izrazita. Razlika između ta dva pokazatelja je u tome što se proširuje definicija čistog dohotka, jer osim primanja radnika i akumulacije normaliziraju se i zakonske obveze (za zadovoljenje zajedničkih potreba). To je učinjeno zbog toga što se zakonske obveze mogu uzimati kao indirektna primanja članova kolektiva (socijalno osiguranje, zdravstvo, školstvo i drugo). Pokazatelj

Grafikon 1.

ODNOSI POLJOPRIVREDE I JUGOSLAVENSKOG PROSJEKA

će biti interesantan za poduzeće, ali i za lokalnu zajednicu preko koje se financiraju navedene potrebe. U slučaju poljoprivrede, koju ovdje razmatramo, izdvajanja za zadovoljenje zajedničkih potreba relativno su nešto manja nego u ostaloj privredi.

Pokazatelj POPR3 korespondira s DD2. Metodološka razlika je u tome što se ovdje ekstra-dohodak (odnosno ekstra-gubitak) uspoređuje s ukupnim prihodom. Ako bi ekonomski položaj zavisio samo od ulaznih i izlaznih cijena tada bi pokazatelj označavao postotak za koji bi se cijene finalnih proizvoda morale promijeniti (uz zadržavanje svih ostalih troškova, pa i ulaznih cijena) da bi se došlo u ravnotežni položaj. Negativni predznak pokazuje za koji bi se postotak cijene morale povisiti, a pozitivan za koji postotak sniziti, da bi dohodak grane bio jednak ravnotežnom. Ekonomski položaj, međutim, ne ovisi samo od relativnih cijena, iako u velikoj mjeri ovisi od njih. To je povezano s drugim činjenicama u stvarnosti: različitim administrativnom kontrolom cijena na jednoj (recimo na izlaznoj strani) i slobodnim ili slobodnijim formiranjem cijena na drugoj strani (na ulaznoj strani). Po pokazatelju POPR3 u pet od promatranih deset godina cijene su trebale biti više za 2-3 posto od ostvarenih, a u ostalih pet za približno isti postotak niže da bi poljoprivredna proizvodnja došla

u »normalnu« poziciju.⁴ Sve to uz pretpostavku da su ostali uvjeti poslovanja ne-promijenjeni.

Dvije su osnovne komponente koje objašnjavaju ekonomski položaj grane i grupa-

4) Proizvođači se s tim promjenama dovode u »normalni« položaj samo s obzirom na neravnotežni dohodak. Ako su ostali elementi cijena — u prvom redu materijalni troškovi — promijenjeni drugačije od prodajnih cijena, promjena po pokazatelju POPR3 neće biti dovoljna da se dođe u ravnotežni položaj.

cije. Prva su primanja radnika, to jest koliko granska primanja radnika odskakuju od prosječnih primanja u jugoslavenskoj privredi. Ta se komponenta kvantificira pokazateljem PUUR. Druga je komponenta akumulativnost — odnos akumulacije u odnosu na poslovna sredstva. Kvantifikacija se obavlja pokazateljem AUS2, koji kao akumulaciju uzima neto novčanu akumulaciju uvećanu za ugovorne i dogovorne obveze.

Primanja po uvjetnom radniku u poljoprivredi

Tablica 2.

— u dinarima

	84 PUUR	85 ČODUR	Odnosi prema Yu-prosjeku (u%)		
			86 ZPUR	84 PUUR	85 ČODUR
1977.	3.769	3.434	330	95,6	101,5
1978.	4.070	3.582	487	86,7	91,3
1979.	4.981	4.275	706	86,7	90,4
1980.	6.503	5.511	991	91,2	95,4
1981.	8.924	7.741	1.183	96,7	99,3
1982.	11.300	9.786	1.514	97,9	99,4
1983.	14.493	12.649	1.843	98,6	100,5
1984.	20.464	18.051	2.413	95,6	99,3
1985.	32.214	28.538	3.676	84,8	88,6
1986.	64.867	57.988	6.878	85,6	88,2

84 PUUR = ukupna primanja po uvjetnom radniku mjesečno; 85

ČODUR = čisti osobni dohodak po uvjetnom radniku mjesečno; 86

ZPUR = zajednička potrošnja po uvjetnom radniku mjesečno.

Primanja radnika u poljoprivredi u svim su godinama bila niža od jugoslavenskog prosjeka. Naprimjer, u 1986. godini niža su 14,4 posto, dok su u 1977. godini bila niža za 4,4 posto. To znači da se s vremenom razlika povećala i pokazuje tendenciju širenja razlika, iako u tom razdoblju ima oscilacija.

Primanja uključuju osim osobnih dohodaka i indirektna primanja radnika iz takozvanih fondova zajedničke potrošnje. Da je opravdano razmatrati primanja, a ne osobne dohotke, govore pokazatelji o tome da su se indirektna primanja u cijeloj jugoslavenskoj privredi do 1980. godine relativno sve više povećavala, i zauzimala sve solidnije, gotovo stabilno mjesto u raspodjeli dohotka, posebno u nekim proizvodnjama. Ipak se od početka 1980. godine, od vremena ekonomske krize, koja se odrazila na realno smanjenje osobnih dohodaka radnika, udio indirektnih primanja u ukupnim ponovo počinju smanjivati. U jugoslavenskoj privredi indirektna primanja su u 1979. činila 19,8 posto, da bi se u 1986. godini smanjila na 12,9 posto ukupnih primanja radnika.

U poljoprivredi indirektna primanja zauzimaju manji udio u ukupnim primanjima nego što je jugoslavenski prosjek. U

1979. godini ona su činila 14,2 posto, a u 1986. godini smanjena su na 10,6 posto.

Kad se promatraju samo neto osobni dohoci radnika, bez navedenih indirektnih primanja, rezultati su nešto povoljniji za poljoprivredu, iako konstantno zaostaju za prosječnim osobnim dohocima. Naprimjer, u 1986. ta proizvodnja zaostaje za jugoslavenskim prosjekom 11,2 posto.

Druga bitna stavka dohotka i cijena jest **akumulacija** koju ostvaruju privredne organizacije odlukom o raspodjeli čistog dohotka ili plaćanjem kamata na kredite. Za jugoslavensku je privredu osnovna karakteristika da je akumulacija početkom sedamdesetih godina činila 9,2 posto dohotka. Do 1981. godine taj se postotak povećao na 17,5 posto. U 1984. zadržao se još uvijek na istoj razini: iznosio je 17,6 posto. Od tada se značajno smanjuje, jer u 1986. iznosi tek 7,5 posto ostvarenog dohotka.

Akumulativnu sposobnost privrede izražavamo s osam pokazatelja, od kojih svaki ima svoje značenje i upotrebu. Za analizu položaja privrednih grupacija u primarnoj raspodjeli koristi se pokazatelj s oznakom AUS2. Stoga ćemo ovdje samo njega ukratko objasniti. U tom se pokazatelju kao akumulacija uzima ukupna neto novčana aku-

mulacija uvećana za ugovorne obveze (kamate i drugo), a pod sredstvima, s kojima se akumulacija uspoređuje, podrazumijeva se prosječno korištena sredstva (ova se opet sastoje iz obrtnih i osnovnih sredstava).

Akumulacija u odnosu prema sredstvima (93 AUS2)

Tablica 3. — u postocima

	Privreda Jugoslavije	Poljoprivreda	Odnosi u % (Yu = 100)
1977.	5,9	5,7	96,6
1978.	6,1	5,1	91,1
1979.	6,2	6,1	98,4
1980.	7,9	7,7	97,5
1981.	8,5	9,7	114,1
1982.	8,1	10,1	124,7
1983.	9,0	10,6	117,8
1984.	12,0	12,7	105,8
1985.	13,1	13,9	106,1
1986.	12,6	15,7	124,6

U jugoslavenskoj privredi, uzeto sasvim globalno, pokazatelj akumulativne sposobnosti rasli su do 1984, ali od tada se uglavnom svi snizuju i dolaze na razinu od prije deset godina. Jedinu značajni izuzetak od tog pravila je pokazatelj AUS2, upravo onaj koji u ovoj analizi uzimamo kao ključni. Do toga je došlo zbog značajnog povećanja kamatnih stopa (iako još uvijek niže od stope inflacije).

Ta je okolnost posebno djelovala na poljoprivredu. U svim je promatranim godinama pokazatelj AUS2 pozitivan, a posljednjih godina znatno iznad onih koje iskazuje prosječno jugoslavensko poduzeće. Zapaža se da u 1986. godini vrijednost pokazatelja i dalje raste, iako to nije bio slučaj s prosječnom jugoslavenskom stopom.

Pokazatelj AUS2 uzima kao akumulaciju, kako smo naznačili, i plaćene kamate na kredite. U promatranim se godinama kamatna stopa povećava, pa očigledno kod zaduženih grana dolazi do povećanja udjela kamata u ukupnoj akumulaciji. Slika o akumulativnosti poljoprivrede, međutim, znatno se mijenja ako se promatra samo neto akumulativnost. Pokazatelj AUS1 govori o tom načinu iskazivanja akumulativnosti.

Neto akumulacija u odnosu prema sredstvima (AUS1)

Tablica 4.

— u postocima

	Privreda Jugoslavije	Poljoprivreda	Odnosi u % (Yu = 100)
1977.	2,6	1,7	65,4
1978.	2,6	0,9	34,5
1979.	2,8	1,9	67,9
1980.	4,3	3,5	81,2
1981.	4,8	5,4	112,5
1982.	3,8	5,3	139,5
1983.	3,7	4,8	129,7
1984.	5,0	4,4	88,0
1985.	3,7	1,3	35,1
1986.	2,5	2,2	88,0

Od deset promatranih godina, samo u tri se dogodilo da neto akumulativnost poljoprivrede bude viša od jugoslavenskog prosjeka. Od početka provođenja politike realnijih kamatnih stopa (s obzirom na ostvarenu inflaciju) neto akumulativnost poljoprivrede se počinje znatno smanjivati prema prosjeku, dok se, kako smo već naznačili, bruto akumulativnost i dalje povećavala. Zaduzenost poljoprivrede kreditima je značajna i otuda toliko bitne razlike između bruto i neto akumulativnosti. Zaduzenost dolazi i zbog nižeg ciklusa proizvodnje.

Međutim, visoka izdvajanja iz dohotka za plaćanje kamata nisu rezultat visokih nominalnih kamatnih stopa. Eskontna stopa Narodne banke Jugoslavije stalno je ispod stope inflacije, pa i u 1987. godini kad je došlo do značajnog povišenja. Od te opće stope za poljoprivredu se određuje još i znatno niža. U posljednje dvije godine eskontna stopa za kredite poljoprivredi iznosila je 65 posto od opće eskontne stope. Reeskontne stope poslovnih banaka za kredite namijenjene poljoprivredi još su niže, i uglavnom iznose oko 25 posto opće eskontne stope.⁵ Poljoprivredna je proizvodnja s tim sniženim kamatnim stopama znatno subvencionirana. Da nije kamata subvencionirana, položaj poljoprivrede u primarnoj raspodjeli bio bi još nepovoljniji nego što je naprijed iskazano. Time se pojačava

5) Tako je krajem 1987. godine eskontna stopa Narodne banke Jugoslavije iznosila 131 posto, za kredite poljoprivredi 85 posto, dok su reeskontne stope za kreditiranje proizvodnje (kukuruz, pšenica, riža, suncokret, soja, uljana repica, maslina, šećerna repa i duhan) bile 33 posto, za kreditiranje stočne hrane 22 posto, za kreditiranje sezonskih zaliha grožda, jabuka, vina, mesa i mliječnih proizvoda 22 posto, za kreditiranje proizvodnje umjetnih gnojiva 22 posto, a sezonskih zaliha umjetnih gnojiva 35 posto. Izvor: Narodna banka Slovenije — Analitsko raziskovalni center, Denarna in devizna gibanja, Ljubljana, novembar 1987, str. 14 priloga.

ozbiljnost naglaska na poljoprivredu koja i unatoč dotiranim kamatama ostaje bez akumulacije, bez mogućnosti daljnjeg razvoja.

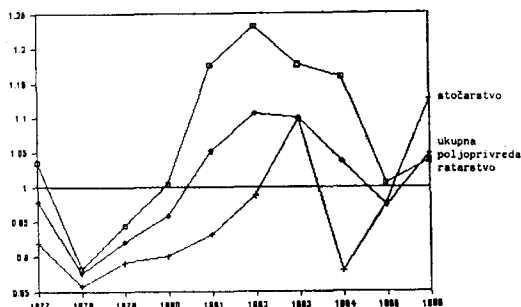
Do sada smo promatrali poljoprivredu kao cjelinu (uzimajući u razmatranje samo društveni sektor). Statistički se poljoprivreda dijeli na pet grana (ako se izuzme ribarstvo, koje smo od samog početka isključili iz analize). Najvažnije dvije poljoprivredne grane su ratarstvo i stočarstvo. Ostale su voćarstvo, vinogradarstvo i pružanje poljoprivrednih usluga.

Ako se pokazatelj DD2 za ukupnu poljoprivrednu privredu paralelno prikaže i za dvije najvažnije grane, tada se može ukupni položaj poljoprivrede analitički bolje uočiti. *Kao stalna pravilnost pokazuje se da je stočarstvo u svim godinama u slabijem ekonomskom položaju od ratarstva.* Izuzetak od tog pravila je jedna jedina godina, i to posljednja, 1986. godina. Do te godine veličina ostvarenog dohotka u stočarstvu u odnosu prema »normalnom« zaostaje i po nekoliko desetaka postotaka od dohotka koji s obzirom na uložena sredstva i zaposlene radnike ostvaruje ratarstvo.

Do divergentnih rezultata unutar poljoprivrede dolazi između ostalog i time što su cijene ratarskih proizvoda — u prvom redu kukuruza — u disparitetnom odnosu prema cijenama stoke i mesa. Analize pokazuju da opći porast cijena *nepovoljno utječe kako na troškove proizvodnje, tako i na plasman stočarskih proizvoda.* Visoke cijene kukuruza i proteinske stočne hrane nepovoljno se odražavaju na cijene stoke i mlijeka. Pored toga, nesigurni su izvori deviza za blagovremeni uvoz dovoljnih količina proteinske stočne hrane.⁶

Grafikon 2.

POLJOPRIVREDA - POLOŽAJ U PRIMARNOJ RASPODJELE

6) Prema Zušćak, S.: Režim cijena poljoprivrednih proizvoda i umjetnih gnojiva, Ekonomski fakultet u Osijeku i Ekonomski institut u Zagrebu 1988, prilog 3.

I ovdje se pokazuje da pokazatelj akumulativne sposobnosti koji se uzima u obzir pri obračunu ekonomskog položaja u stočarstvu nije slabiji nego u ratarstvu. U posljednje dvije godine čak je i veći. Međutim, neto reproduktivna sposobnost osjetno je slabija u stočarstvu nego u ratarstvu. U 1985. godini je bila i negativna, kad se u stočarstvu iskazuje gubitak. Podatak sam po sebi govori da *visoke kamate po kreditima značajno opterećuju troškove proizvodnje i čuvanje zaliha.* Kako se mikroekonomske odluke donose na osnovi interne, a ne makrorentabilnosti, niska ili čak i negativna neto akumulativnost utječe na stočarsku proizvodnju nepovoljnije nego na ratarsku i to u pravcu slabljenja sposobnosti za buduću razvoju.

Rezultat takve ekonomske politike u krajnjoj liniji svodi se na gotovo stalne nestašice hrane, posebno mesa i mlijeka. I unatoč znatnim proizvodnim potencijalima, u pojedinim se godinama pribjegava uvozu tih proizvoda, koji opterećuju ionako skromnu deviznu bilancu zemlje, ali se dugoročno s time ništa ne rješava.⁷

POLOŽAJ SRODNIH SEKTORA U PRIMARNOJ RASPODJELE

Poljoprivreda je u plasiranju svojih proizvoda povezana sa »zelenom tržnicom«, gotovo jedinom gdje izravno dolaze u dodir proizvođači s potrošačima. Povezana je zatim s prehrambenom industrijom, u koju se utroši značajan dio poljoprivredne proizvodnje. Stanoviti dio poljoprivredne proizvodnje prodaje se u inozemstvu (preko vanjske trgovine), ili na domaće tržište preko trgovine na veliko ili trgovine na malo prehrambenim proizvodima.

Na ulaznoj strani, značajan se dio proizvodnje koristi kao međuproizvod u intra-poljoprivrednoj razmjeni (krmino za stoku itd.). Od ostalih proizvođača nabavlja gorivo, uglavnom dizel gorivo, zatim traktore

7) Stjepan Deneš, tajnik Plenuma za proizvodnju i preradu mlijeka u Poslovnoj zajednici za stočarstvo SR Hrvatske, iznosi slijedeće podatke: Jugoslavija posljednjih dvadesetak godina uvozi od 100 do 200, pa i više milijuna litara mlijeka, najprije u prerađevinama (natrijevi kazeinati za mesnu industriju boja, mlijeko u prahu za »Plivinu« dječju hranu dok ga nije počela proizvoditi Murska Sobota, obrani prah za stočnu hranu...), a prije pet-šest godina počeli smo uvoziti i svježe mlijeko, najprije iz Bugarske, zatim iz Mađarske, pa sada i iz Čehoslovačke. Dalje iznosi podatak da su u Mađarskoj stvorili paritet mlijeka i kukuruza 1:2,4. Danas s 700.000 krava imaju 2,5 milijarde litara mlijeka u preradi, a u Jugoslaviji s 3,5 najviše 1,6 milijardi litara. Zato se uvozi mlijeko iz Mađarske. Prema »Vjesniku« od 27. 12. 1987. — Napominjemo da je paritet mlijeka i kukuruza u 1985. u Jugoslaviji iznosio 1:1,83, dok je u 1977. godini iznosio 1:2,51 — upravo kako je ranije spomenuto za Mađarsku. Prema Zušćak, S.: cit. rad, prilog 3.

i kamione, također i kemikalije namijenjene poljoprivrednoj proizvodnji, prvenstveno mineralna gnojiva. Stoga je za razumijevanje položaja neke proizvodnje korisno i neophodno objasniti položaj proizvodnji s kojima je taj sektor povezan. Da li položaj poljoprivrede — mjeren istim pokazateljima — odudara od položaja srodnih sektora?

Proizvodnja nafte. U poljoprivredi se koristi dizel gorivo za pogon traktora i ostale mehanizacije. Stanoviti dio nafte proizvodi se u zemlji, ali ipak se pretežni dio nafte uvozi. Poznate su svjetske oscilacije cijena nafte, koje svakako moraju imati upliva i na domaće cijene, kao i na položaj proizvođača nafte. Cijene goriva zavise i od poreske politike države.

Položaj proizvođača nafte znatno je odstupao, i to nabolje, od svih ostalih proizvođača koje uzimamo u razmatranje pri analizi ekonomskog položaja poljoprivrede. Natprosječni je položaj naročito bio izražen do 1982. godine. Od tada, međutim, položaj proizvođača nafte u zemlji permanentno slabi, da bi 1986. godine prešao čak u negativnu zonu, i bio slabiji i od poljoprivrednih proizvođača.

Pariteti cijena također pokazuju da je za jedinicu dizel goriva potrebno zamjenjivati sve više poljoprivrednih proizvoda. U 1985. godini za jednu litru tog goriva razmjenjivalo se 2,3 kg pšenice, 2,56 kg kukuruza, 0,89 kg suncokreta i 10,56 kg šećerne repe, dok se 1973. godine, pred početak svjetske naftne krize, razmjenjivalo tih proizvoda od 1,12, 1,34, 0,88 i 4,30 respektivno, dakle gotovo svuda dvostruko manje (osim suncokreta).⁸

Proizvodnja poljoprivrednih strojeva. Ta je proizvodnja u svim promatranim godinama u povoljnom ekonomskom položaju, iako je ostvareni dohodak tek oko 15–20 posto veći od ravnotežnog. Rezultati su povoljniji u osamdesetim godinama od ranijih, ostvarenih u sedamdesetim.

Pariteti cijena pokazuju da se za jednu jedinicu poljoprivrednih strojeva (na primjer traktorskog dvobraznog pluga, traktorske dvoosovinske prikolice ili traktorske nošene drljače) zamjenjuje sve manje poljoprivrednih proizvoda, i da je prijelom u tom pravcu nastao polovinom sedamdesetih godina.⁹ Ipak izmjenjeni pariteti cijena nisu bitno narušili ekonomski položaj proizvođača strojeva (zbog povećanja produktivnosti itd.).

Proizvodnja traktora i kamiona. Do 1981. godine proizvodnja traktora bila je ispod ravnotežne crte. Od tada se njen po-

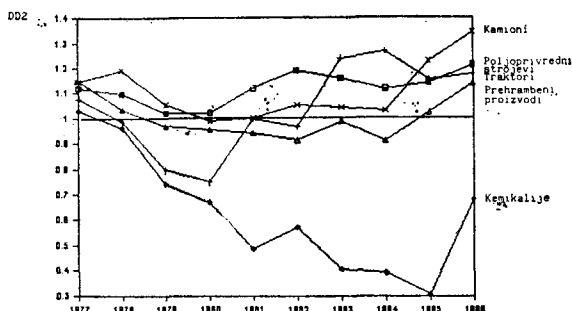
ložaj poboljšava, tako da je ostvareni dohodak i ovdje oko 15–20 posto iznad ravnotežnog. Slično je i s proizvodnjom kamiona, s napomenom da je u svim godinama (izuzetak je 1980) iskazivala natprosječne rezultate poslovanja. Pariteti cijena su također povoljniji za poljoprivredu.

Proizvodnja kemikalija za poljoprivredu. Najvažniju stavku u ovoj grupaciji čini proizvodnja mineralnih gnojiva (90 posto), dok se ostatak odnosi na proizvodnju sredstava za zaštitu bilja. Pokazuje se da je ovo jedina proizvodnja na »ulazu« u poljoprivredu koja bilježi lošije ekonomske rezultate od same poljoprivrede. Početkom promatranih godina (1977. i 1978) bilo je suprotno, iako se radilo o zanemarljivim razlikama. Drugim riječima, ravnotežni položaj poljoprivrede (pokazatelj položaja stalno oscilira oko »jedan«) između ostalog se postiže na račun nerealno niskih cijena kemikalija za poljoprivredu.¹⁰

Umjetno gnojivo i ostala sredstva namijenjena poljoprivredi primjer su ulaganja radi povećanja prinosa. Premda cijena energije snažno pogađa troškove gnojiva, postoje i druge važne komponente dinamičnog procesa poljoprivrednih ulaganja. S većom količinom gnojiva — i kada je skuplji zbog većih troškova — proizvodnost ostalih ulaganja (voda, insekticidi i sl.) također se može povećati, pridonoseći snižavanju troškova po jedinici poljoprivrednih proizvoda. Proizvodnost se također može una-

Grafikon 3.

GRANE NA ULAZU I IZLAZU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

prijediti tokom vremena usporedo s izobrazbom poljoprivrednika radi djelotvornijeg iskorištavanja umjetnih gnojiva.¹¹ Sva

¹⁰ O tome više i detaljnije kod Korošić, M.: Ekonomski položaj proizvodnje umjetnih gnojiva i drugih kemijskih proizvoda za poljoprivredu, Ekonomski institut, Zagreb, lipnja 1987.

¹¹ Prema — Johnson, D. G.: World Food Problems Prospects, Foreign Affairs Study 20, 1975, cit. prema Kahn, H.: Sljedećih 200 godina, Stvarnost, Zagreb 1978, str. 156.

⁸ Prema cit. radu Zušćak, S. prilog 3.

⁹ Idem.

ta iskustva koja su se pokazala dobrim za intenzifikaciju poljoprivredne proizvodnje, u Jugoslaviji se ne koriste dovoljno. *Dovode-nje cijena kemikalija za poljoprivredu na ravnotežni nivo ne bi smjelo zbog tih raz-loga utjecati na pogoršanje ekonomskog po-ložaja poljoprivrede.*

Prehrambena industrija. Na »izlazu« pol-joprivredne proizvodnje stoji prehrambe-na industrija s razgranatim i različitim ka-pacitetima i proizvodnim specifičnostima. Ekonomski položaj te grane bitno ne odstupa od ekonomskog položaja poljoprivrede kao cjeline. Najniža točka dosegnuta je 1982. godine, a od tada se položaj nešto poboljšava.

Ako se ova industrija raščlani na grane dobiva se nešto diferenciranija slika, ali ni ona bitno ne odstupa od slike dobivene za cjelinu industrije. U najpovoljnijem je po-ložaju proizvodnja *biljnih ulja*. U posljed-njoj godini promatranja, 1986. godini, ostva-reni dohodak u toj proizvodnji bio je za 65 posto veći od ravnotežnog. Dosta iza te grane nalazi se *prerada mlijeka*, gdje je navedeni postotak iznosio 21 posto. Približno na istom mjestu stoji proizvodnja *kruha i peciva*, koja ostvaruje 21 posto ve-ći dohodak od proračunatog ravnotežnog i koja u cijelom razdoblju (osim u godini 1984.) nije imala negativne rezultate poslova-nja. *Prerada mesa i ribe* u svih deset pro-

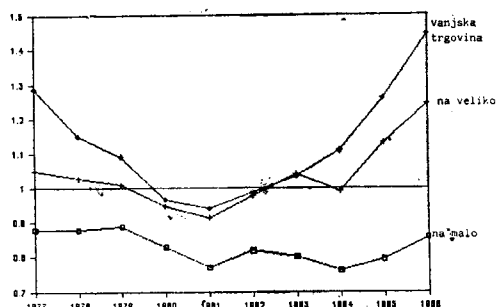
1982, pokazatelj se snizuje, da bi te kritič-ne godine iznosio tek 0,383. Od tada poči-nje stanovito popravljavanje, ali još je uvi-jek 1986. godine pokazatelj na najnižoj ra-zini od prehrambenih grana — iznosi 0,863.

Zaključak može biti precizan: *prehram-bena industrija dijeli gotovo identičnu sud-binu s poljoprivredom.*

Trgovina prehrambenom robom. S obzirom na nerazvijenu privatnu trgovinsku djelatnost, pokazatelji položaja trgovine go-tovo u cijelosti prikazuju stanje trgovine prehrambenim artiklima. Ovdje je riječ o maržama trgovine — djelatnosti prema ko-joj u Jugoslaviji postoji vrlo izražen nega-tivan ideološki, pa i tradicionalistički stav. Uopće je položaj trgovine nepovoljan.¹² Me-đutim, ako se trgovina podijeli na dio koji promiseće prehrambenu robu, te na dio ne-prehrambenih proizvoda, proizlazi da je po-ložaj prve nepovoljniji od druge.

Grafikon 5.

TRGOVINA PREHRAMBENOM ROBOM — POLOŽAJ U PRIMARNOJ RASPODJELI

Trgovina na malo — Položaj u primarnoj raspodjeli (DD2)

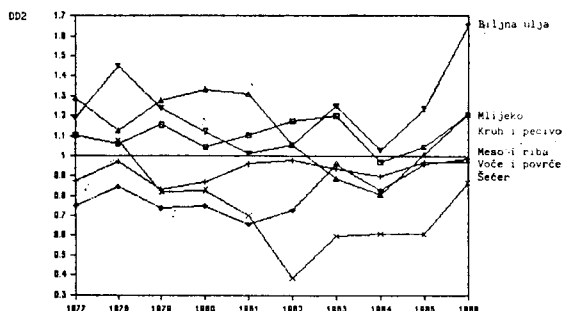
Tablica 5.

	Ukupna trgovina na malo	Trgovina prehram-benih proizvoda	Trgovina neprehram-benih proizvodima
1977.	0,994	0,880	1,132
1978.	0,976	0,879	1,109
1979.	0,987	0,889	1,111
1980.	0,919	0,830	1,059
1981.	0,864	0,771	1,011
1982.	0,912	0,819	1,068
1983.	0,915	0,802	1,085
1984.	0,874	0,762	1,037
1985.	0,894	0,794	1,038
1986.	0,940	0,857	1,056

12) O tome više u Korošić, M.: Ekonomski po-ložaj trgovinske djelatnosti, u: Problemi privrednog sistema Jugoslavije, drugi svezak, Ekonomski institut, Zagreb 1982, str. 45-63.

Grafikon 4.

GRANE PREHRAMBENE INDUSTRIJE — POLOŽAJ U PRIMARNOJ RASPODJELI

matranih godina nije ni jednom dosegla ravnotežni položaj, iako je gotovo uvijek bila blizu »normale«. U posljednjoj godini ostvareni je dohodak za 1,6 posto niži od ravnotežnog. Slično je i s *preradom voća i povrća*, kod koje također ni jedne godi-ne nije došlo do uspostavljanja cijena na razini ravnoteže. Poseban je slučaj s *pro-izvodnjom šećera*. U početku, prije široke gradnje novih šećerana, njen je ravnotež-ni položaj vrlo povoljan (DD2 u 1977. go-dini iznosi 2,774), ali od tada, pa sve do

Niti s vanjskom trgovinom, niti s trgovinom na veliko prehrambenim proizvodom nije ništa drugačije. Dakle, *trgovina vezana za poljoprivredne odnosno prehrambene proizvode je u sličnoj situaciji kao i poljoprivreda*. S prikazanim položajem u

primarnoj raspodjeli teško se može govoriti o organiziranom otkupu poljoprivrednih proizvoda, skladištenju s hladnjačama i brzom prijevozu poljoprivrednih proizvoda do tržišta i reagiranju na potrebe potrošača.

Dr. Marijan Korošić

Summary

DEGREE OF INCOME DEPRECIATION OF AGRICULTURE AND RELATED SECTORS

Although agricultural production is insufficient, balance of payments deficit constantly present and farmland insufficiently used, agriculture in Yugoslavia is a neglected sector. The degree of out-flow of income from agriculture on the basis of price mechanism is evaluated in this study (in primary distribution). At the same time the same method is applied to compare the position of agriculture with the sectors that provide it with inputs as well as with the sectors that agriculture, on the other hand, supplies with farm products.